

François Tournier, *L'explicitation d'un concept*, «Philosophiques», Avril 1979, 65-119 και βιβλιογραφία.

Ἡ μελέτη ἀφορᾷ τὴ διερεύνηση τῆς ἐσωτερικῆς δομῆς καὶ τῆς λειτουργίας τῆς ἐννοιολογικῆς ἀνάλυσης (explication) καὶ τῆ διαφοροποίησής της ἀπὸ τὴν ἐξήγηση (explication).¹ Στὴ «Φιλοσοφία» τὴν παρουσιάζουμε γιὰ τὸ γνωσιολογικὸ ἐνδιαφέρον της καὶ γιὰτὶ ἀπαιτεῖ προσπάθεια ἀπόδοσης ὅρων στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα.

Ὁ συγγραφέας τῆς μελέτης Fr. Tournier συνδέει τὸν ὅρο explication μὲ τὴν ἔννοια: «Ἡ ἀνάλυση εἶναι νοητικὴ διαδικασία ποὺ στοχεύει στὴ διασάφηση μιᾶς ἔννοιας, μιᾶς πρότασης, ἐνὸς κειμένου· ἡ ἐξήγηση εἶναι νοητικὴ διαδικασία κατανόησης τῶν ἐμπειρικῶν γεγονότων. Στὴν πρώτη περίπτωση τὸ ἐρευνητικὸ ἀντικείμενο εἶναι γλωσσικὲς ἐκφράσεις καὶ τὸ νόημά τους· στὴ δεύτερη, τὰ γεγονότα καὶ ἡ διατύπωση τῶν ὅρων τῆς πραγμάτωσής τους» (68). Στόχος τῆς μελέτης δὲν εἶναι νὰ χαράζει τὴ διαχωριστικὴ γραμμὴ ἀνάμεσα στὸ γεγονὸς καὶ στὴν ἔννοια, ἀλλὰ νὰ δείξει τὴ σημασιολογικὴ διαφορὰ τους, ν' ἀποδείξει τὴ διάκριση τῶν ἐρμηνευτικῶν ἐνεργειῶν στὴ μιὰ καὶ στὴν ἄλλη περίπτωση.

Στὴν προσπάθειά του νὰ λύσει τὸ πρόβλημα τῆς ἔννοιας τῆς ἀνάλυσης (explication) ὁ μελετητὴς ἀναφέρεται στοὺς Carnap, Hempel καὶ Oppenheim. Στὸν πρῶτο (*The two Concepts of Probability*, 1945) δὲν πρόκειται ἀκριβῶς γιὰ τὴ διάκριση ἀνάλυσης (ἐννοιας)/ἐξήγησης (γεγονότος), ἀλλὰ γιὰ τὴ διάκριση μὴ τυπικῆς/τυπικῆς ἀνάλυσης. Στὸν Carnap ἀνήκει ἡ διχοτομικὴ κατηγορία: explicandum/explicatum, ἔννοιας ποὺ χρειάζεται ἀνάλυση καὶ ρητῆς (ἐξακριβωμένης) ἔννοιας. Explication εἶναι ἐδῶ ἡ εἰσαγωγή μιᾶς ἔννοιας σαφοῦς στὴ θέση μιᾶς ἔννοιας ποὺ χρειάζεται ἀνάλυση.² Σταδιακὰ γίνεται ἡ ἀντικατάσταση τῆς πρώτης κατηγορίας μὲ τὴ δεύτερη. Στοὺς Hempel καὶ Oppenheim (*Studies in the Logic of Explanation: Philosophy of Science* 1948, 135-175) πρόκειται γιὰ ἀντικατάσταση μὴ ρητῆς ἐρμηνείας μὲ τὴν τυπικὴ στὸν ὅρισμό μιᾶς ἔννοιας (explanans/explanandum), γιὰ λογικὴ ἐρμηνεία τῆς explanation ὅπως χρησιμοποιεῖται στὶς ἐμπειρικὲς ἐπιστῆμες.³

1. Οἱ ἀγγλικοὶ ὅροι εἶναι α) γιὰ τὸ explication: explanation, β) τὸ explication: explication. Ἑλληνικὰ εἶναι σημασιολογικὰ ἰσοδύναμοι γιὰ τὸν πρῶτο ὁ ὅρος: ἐξήγηση/αἰτιολόγηση, γιὰ τὸν δεύτερο: ἀνάπτυξη/ἀνάλυση. Γιὰ τὸ θέμα βλ. καὶ J. Cl. Piguet, *La connaissance de l'individu et la logique du réalisme*, Neuchâtel 1975, 1471.

2. Ὁ Tournier (115) λέει ὅτι ἡ ἐκφραση «εἰσαγωγή μιᾶς ρητῆς ἔννοιας στὴ θέση μιᾶς μὴ ρητῆς», ποὺ εἶναι ἡ explication, ἀποτελεῖ ὀνοματικὸ ὅρισμό.

3. Ἡ μέθοδος τῆς λογικῆς ἀνάλυσης τῆς ἔννοιας τῆς explanation, ὅπως χρησιμοποιεῖται στὶς ἐμπειρικὲς ἐπιστῆμες στοὺς Hempel - Oppenheim περιλαμβάνει: α) δύο βασικὲς βαθμίδες τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης ποὺ συνιστοῦν τὸ ἐπίπεδο τοῦ explanans (προτάσεις μὲ τίς εἰδικὲς συνθήκες, προτάσεις θεωρητικὲς ποὺ περιέχουν τοὺς γενικοὺς νόμους), β) τὸ ἐπίπεδο τῆς ἐξήγησης (explanation). «Ἡ ἐξήγηση ἐνὸς γεγονότος (κατὰ τοὺς H. - O.) εἶναι λογικὴ σχέση ἀνάμεσα σ' ἓνα ζεῦγος προτάσεων καὶ μιὰ πρόταση ποὺ περιγράφει ὅ,τι πρέπει νὰ ἐξηγηθεῖ (explanans/explanandum)», σ. 78. Ἡ ἐξήγηση ἐνὸς γεγονότος εἶναι ἡ ὑποταγὴ του σ' ἓνα γενικὸ νόμο. Στὴν περίπτωση αὐτὴ εἰσάγεται μιὰ

Παίρνοντας για παράδειγμα την ανάλυση της έννοιας της πιθανότητας τον Carnap ο μελετητής επιχειρεί να δείξει ότι η θέση του θεωρητικού του Λογικού Έμπειρισμού αφήνει στη σκιά μια ουσιαστική συνιστώσα το δεύτερο γένος της ερμηνευτικής διαδικασίας (όχι βέβαια ότι οι Carnap και Hempel δεν είχαν συνείδηση της ύπαρξης αυτού του προκαταρκτικού στην πράξη της ερμηνείας): «Αν δεχτούμε ότι οι διάφορες θεωρίες της πιθανότητας (οι προηγούμενες από τη θεωρία του Carnap) είναι *explicata* διάφορα από την έννοια της πιθανότητας και ότι το αντίστοιχό τους *explicandum* είναι διάφορο εκείνου του Carnap, τότε δεν υπάρχει τρόπος να γνωστούμε αν το *explicatum* το δικό του είναι πιο ικανοποιητικό από αυτό των προγενεστέρων του, και το θέμα δεν έχει νόημα» (75).⁴ Ο Tournier προτείνει νέο όρισμό: η ανάλυση (*explicitation*) είναι σχέση ανάμεσα σε μια έννοια που προκαταρκτικά πρέπει να έχει προσδιοριστεί (*preexplicandum*) και σ' ένα ζεύγος, που σχηματίζεται από μια μη σαφή και μια σαφή έννοια (*explicandum/explicatum*), το οποίο της αντιστοιχεί (66).⁵ Ο ίδιος παρατηρεί ότι η διαφορά του από τους άλλους ως προς το ερμηνευτικό σχήμα είναι ότι ξεφεύγει από οποιοδήποτε τύπο κανονοποίησης. Ο λογικός έμπειρισμός και μια θεώρηση ιδανικού τύπου της ανάλυσης επιζητούν να θέσουν *a priori* κανόνες. Ατελής και ιδανικοποιημένος είναι κάθε «όρισμός της ανάλυσης που δεν έχει υπόψη του παρά το τεχνικό μέρος του επιστημονικού λεξιλογίου» (66).

Έδω βρίσκεται και για μας η φιλοσοφική σημασία της μελέτης. Και, μόλο που συχνά οι «επιστημονικοφανείς» κριτικοί θέλουν από μια βιβλιοπαρουσίαση επιτιμητικές παρατηρήσεις για να τη θεωρήσουν «κριτική», θα επιμείνουμε να ζητούμε στα έργα των άλλων «la substantifique moelle», δηλαδή κάθε φορά το ουσιαστικό.

Ακριβώς το πρόβλημα των κανόνων παρουσιάζει στη μελέτη ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Το πρόβλημα αυτό θεωρείται ένας από τους άρμούς, που συγκροτούν μια έρμηνεία της ερμηνευτικής επιχείρησης, δίχως όμως και να συγκρατούν την ίδια την έρμηνεία: οι κανόνες δεν εξασφαλίζουν πάντα μια έρμηνεία, αλλά μπορεί να καταστήσουν απρόσφορη την έρμηνεία που δεν τους σέβεται. Ο Tournier χρησιμοποιεί την έκφραση «*a priori*» (στη θέση που ταιριάζει) προκειμένου να δείξει το παραδεκτό μιας σύλληψης: π.χ. δεν είναι παραδεκτή ή εισδοχή θρησκευτικών συλλήψεων στην περι-

νέα έννοια: η έννοια του επιστημονικού νόμου. Η έννοια του νόμου είναι υπεர்கαθορισμένη.

4. Βλ. και σ. 94. Για το σύγχρονο έμπειρισμό και τις εξηγητικές αδυναμίες που παρουσιάζει βλέπε τη θαυμάσια μελέτη του Καθηγ. Ν. Αύγελη, *Η προβληματική του δεδομένου στον νεώτερο έμπειρισμό*, Θεσσαλονίκη 1978, π.χ. σελ. 106.

5. Ο Tournier επισημαίνει το γεγονός ότι «η συμφωνία» στην ανάλυση για ένα κοινό *explicandum*, «σπάνια πραγματοποιείται τόσο στη Φιλοσοφία όσο και στις έμπειρικές επιστήμες». Τον όρισμό της ερμηνευτικής διαδικασίας, όπως αναφέρθηκε, δομεί ο συγγραφέας πάνω στην έννοια της σημασίας, που στα θεμέλιά της υπάρχει μια προηγητική χρήση της ερμηνευόμενης έννοιας και τον κορμό της αποτελεί η ξεκάθαρη ταυτόσημη έννοια, που φέρεται με ειδικό λεξιλόγιο «προερχόμενο από μια θεωρία ή από ιδιαίτερες συλλήψεις» (103).

γραφή της έσωτερικῆς λειτουργίας τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐγχειρήματος. Αὐτὸ βέβαια δὲν εἶναι καινούργιο γιὰ μᾶς, ἀφοῦ μᾶς εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη, ποὺ ἐπιμένει στὴ μὴ μετάβαση σὲ ἄλλο γένος: οὐτε γὰρ ἐν ἄλλῳ τις γένει δύναται ἂν θεῖναι αὐτήν (Μτφ. Κ 9, 1066 a 9). Ἀπὸ τὴν ἄλλη θὰ συμφωνήσουμε μὲ τὸν Tournier, ποὺ ἐπιμένει ὅτι οἱ κανόνες δὲν εἶναι ὀρισμένοι, ἀφοῦ εἶναι πάντα δυνατό νὰ αὐξηθοῦν. Ἐνα πρόχειρο παράδειγμα θὰ ἦταν, νομίζουμε, διαφωτιστικό: οἱ σύγχρονες αἰσθητικὲς θεωρίες κρατοῦν ἀνοιχτὲς τὶς κατηγορίες κι ἔτσι μεγαλώνουν τὶς δυνατότητες ἑρμηνείας τοῦ αἰσθητικοῦ φαινομένου.

Δυναμισμὸ τῆς σκέψης ἀποκαλύπτει ἀκριβῶς ἡ κύρια θέση τῆς μελέτης: Ἡ ἔγνοια τοῦ Tournier εἶναι νὰ μὴν ὀριοθετηθεῖ ὁ ὀρισμὸς τῆς ἑρμηνευτικῆς ἀνάλυσης στὴν ἀπλή σχέση ἀνάμεσα σὲ μιὰ μὴ ρητὴ καὶ μιὰ ρητὴ ἔννοια, ἀλλὰ νὰ πλουτισθεῖ μὲ νέα βάση, ὡς σχέση ἀνάμεσα σὲ μιὰ ἔννοια ποὺ πρέπει προκαταρκτικὰ νὰ ἔχει προσδιοριστεῖ καὶ μιὰ ἔννοια μὴ σαφὴ: «Τὸ *preexplicandum* τὸ χρησιμοποιοῦμε γιὰ νὰ διακρίνουμε... τὴν προκαταρκτικὴ στὴ διασάφηση τοῦ *explicandum* ἐργασία καὶ ποὺ συνίσταται στὸ νὰ ἀποδώσουμε ἓνα ἰδιαίτερο καὶ μονοσήμαντο νόημα σὲ μιὰ ἔννοια» (94). Ἔτσι καὶ οἱ ρηματικοὶ τύποι: *explicitement*, *expliquer* ὀρίζονται ὁ πρῶτος ὡς: διασαφηνίζω τὴ σημασία μιᾶς γλωσσικῆς ἔκφρασης μὲ ἄλλες γλωσσικὲς ἐκφράσεις ἰσοδύναμες τῶν ὁποίων προϋποθέτω γνωστὴ τὴ σημασία· ὁ δεύτερος ὡς: διατυπώνω τοὺς ἀπαραίτητους καὶ ἱκανοὺς ὅρους τῆς πραγμάτωσης ἑνὸς ἐμπειρικοῦ γεγονότος.

Ἀθῆναι

Ἄννα Κελεσίδου-Γαλανοῦ

Walter Schulz, *Ich und Welt. Philosophie der Subjektivität*, Pfullingen, Neske, 1979, 280 σελ.

Ὁ καθηγητὴς Walter Schulz δὲν εἶναι μόνον ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀξιολογότερους μελετητὲς τοῦ Γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ,¹ ἀλλὰ συχνὰ ἐξετάζει καὶ τὴ σημασία συγκεκριμένων ἀπόψεων τοῦ γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας. Τὸ ἔργο ποὺ ἐξετάζεται ἐδῶ, ἀναφέρεται στὴ φιλοσοφία τῆς ὑποκειμενικότητας ποὺ, σύμφωνα μὲ τὸν συγγραφέα ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Descartes καὶ κορυφώνεται στὸ γερμανικὸ ἰδεαλισμὸ καὶ στὴ φιλοσοφία τῆς ὑπαρξης. Χαρακτηριστικὸ τῆς φιλοσοφίας τῆς ὑποκειμενικότητας εἶναι ὅτι προσπάθησε νὰ δώσει ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα «ἐγὼ καὶ ὁ κόσμος» μὲ ἀφετηρία τὸ ἐγὼ καὶ κατεύθυνση πρὸς τὸν κόσμο. Ὁ συγγραφέας παρουσιάζει τὰ προβλήματα ἐκεῖνα ποὺ ἔθεσε ἡ φιλοσοφία τῆς ὑποκειμενικότητας καὶ ποὺ ἐξακολουθοῦν νὰ ἔχουν ἐπικαιρότητα, ἔστω καὶ ἂν οἱ λύσεις ποὺ ἔδωσε ἐκεῖνη δὲν ἦσαν ἐπιτυχημένες.

1. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πολλὰ ἄρθρα γιὰ τὸ γερμανικὸ ἰδεαλισμὸ ὁ W. Schulz δημοσίευσε καὶ τὰ ἑξῆς βιβλία γιὰ τὸ φιλοσοφικὸ αὐτὸ ρεῦμα: *Der Gott der neuzeitlichen Metaphysik*, Pfullingen 1957.— *Das Problem der absoluten Reflexion*, Frankfurt/M. 1963.— *Die Vollendung des Deutschen Idealismus in der Spätphilosophie Schellings*, Pfullingen 1975².— *Johann Gottlieb Fichte - Søren Kierkegaard*, Pfullingen 1977².